

19. *Грималь П.* Цивілізація Древнього Рима / П'єр Грималь; пер. с франц. И.Эльфонд. – Екатеринбург: У-Фактория; М.: АСТ МОСКВА, 2008. – 512 с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.13.

Мылык О.В., препод.,
Львовский национальный медицинский университет
имени Данилы Галицкого

**ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТА "ЗДОРОВЬЕ"
В ЛАТИНСКИХ ПАРЕМИЯХ**

В статье рассматриваются особенности вербализации концепта ЗДОРОВЬЕ в паремийных единицах латинского языка, определяются разноуровневые репрезентанты языковой объективации концепта и его культурно-специфические характеристики

Ключевые слова: *концепт ЗДОРОВЬЕ, лингвокультурология, лингвокогнитология, латинский язык, паремии.*

Mylyk O., teacher
Danylo Halytsky Lviv National Medical University

**VERBALIZATION OF THE CONCEPT "HEALTH" IN LATIN
PROVERBS**

The article examines the features of the verbalization of the concept HEALTH in paremical units of Latin language, defines representatives of the different levels of linguistic objectification for the concept and its cultural-specific characteristics.

Keywords: *concept HEALTH, linguoculturology, linguo-cognitology, Latin, paremics.*

УДК 811.124'05:81'36

Миронівська Т., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ЛАТИНСЬКОМОВНОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО
ЛИСТУВАННЯ
(НА МАТЕРІАЛІ ЛИСТІВ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО)**

Статтю присвячено дослідженню лексико-семантичних особливостей тексту латинськомовних дипломатичних листів

Богдана Хмельницького. Шляхом суцільного аналізу текстового матеріалу описано особливості мови латинськомовного дипломатичного листування в Україні середини XVII ст. та зіставлено лексико-семантичні особливості, притаманні дипломатичному мовленню, поширеному на європейських теренах, із лексикою латинської мови класичного періоду.

***Ключові слова:** лексико-семантичні особливості, дипломатичне листування, класична латина, ранньомодерна латина, Богдан Хмельницький, неологізми, словотвірна адаптація.*

Документи Богдана Хмельницького завжди привертали увагу дослідників, але упродовж тривалого часу не існувало єдиного переліку всіх документів, виданих гетьманом. Лише в XX столітті І. П. Крип'якевичем і І. Л. Бутичем був опублікований майже увесь комплекс відомих на той час гетьманських документів – 499 одиниць (із сумнівними або фальсифікованими включно) [Крип'якевич 1961, 27].

Важливим внеском у розкриття цього питання стало дисертаційне дослідження Ф. Є. Ткача "Язык деловых документов канцелярии Богдана Хмельницкого (лексика и фразеология)", у якій було проаналізовано лексику і фразеологію універсалів та "листів-наказів" Богдана Хмельницького. Проте ця праця охопила тільки листи, написані давньоукраїнською мовою, залишивши поза увагою латинськомовні та польськомовні листи гетьмана. Тому лексико-семантичні особливостей текстів дипломатичного листування Богдана Хмельницького латинською мовою є актуальною та малодослідженою темою в сучасному мовознавстві. У пропонованому праці вперше проводиться лексико-семантичний аналіз листів Богдана Хмельницького, написаних латинською мовою з подальшою класифікацією тих змін, які відбулися в латинській мові в порівнянні з класичним періодом.

Метою дослідження став розгляд лексичних одиниць листів, аналіз змін, які відбулися, їх систематичне упорядкування, а також виведення закономірностей і частотності їх уживання. У результаті проведеного дослідження було проаналізовано і визначено особливості вживання лексичних одиниць у листах Богдана Хмельницького і виділено два основні шляхи збагачення латинської лексики, які простежуються в досліджуваних текстах листів, а саме: розвиток семантики питомої латинської лексики та утворення неологізмів.

Розвиток семантики питомої латинської лексики в тексті листів Богдана Хмельницького відбувається у двох напрямках:

1) без зміни частиномовної парадигматики: а) іменники, наприклад: *celsitudo, inis f* – високість (епітет при звертанні, *celsitudo vestra* – ваша високість < висота, високий зріст; *princeps, ipis m* – князь < володар, принцепс; *tuguriolum, ī n* – курінь < хижка та ін.); б) прикметники, наприклад: (*illustris, e* – ясновельможний, найясніший < славетний, відомий; *magnarius, a, um* – величний < великий (за розміром); *concatēnātus, a, um* – пов'язаний < створений із кілець, наче ланцюг); в) дієслова, наприклад: (*offero, offerre* – обіцяти < пред'являти, пропонувати; *expedio, īre* – відправляти лист < звільняти, допомагати);

2) з наступною конверсією, що передбачає такі зміни: а) субстантивацію прикметників, наприклад: *serenissimus, i m* – його величність < *serenissimus, a, um* – найяскравіший, найясніший; *religiosus, i m* – ченець < *religiōsus, a, um* – релігійний, святий, священний; *fidelis, is m* – довірена особа < *fidēlis, e* – вірний, надійний; б) субстантивацію *participium perfecti passivi* та *participium praesentis activi* дієслів, у результаті якої утворились іменники II, III та IV відмін, наприклад: *subditus, i m* – підданий < *subdo, didī, ditum, ere* – підпорядковувати, підкоряти; *dissidens, ntis* – незгодний < *dissideo, sēdī, sessum, ēre* – бути незгодним; *districtus, us m* – округа < *distingo, strīnxī, strictum, ere* – оточувати; в) утворення прислівників, наприклад: *vigore* – в силу (*vigore pactorum* – "в силу договорів") < *vigor, ōris m* – життєва сила, енергія.

Утворення на базі латинської лексики великої кількості неологізмів вважається однією з характерних рис як середньовічної, так і ранньомодерної латини, незалежно від території її поширення. Так, згідно з даними польської дослідниці середньовічної латини К. Вейсенгоф-Брожкової [Weysenhoff-Brożkowa, 1998], близько 25% лексики, зафіксованої у ще не завершеному на цей час "Словнику середньовічної латини в Польщі", є неологізмами, тобто словами, які не засвідчені в жодному з класичних чи середньовічних словників (інших регіонів) латинської мови.

Лексика латини Нового часу зазнає не лише переосмислення, у багатьох випадках для відображення нових реалій на основі наявних у класичній латині слів утворюються нові, як правило, суфіксальні лексеми. Утворення нових слів відбувається згідно з

правилами словотвору класичної латини за допомогою словотворчих афіксів, успадкованих із латини класичного періоду [Кошій 2011]. Так, для лексичного спектру мови дипломатичного листування характерні такі види неологізмів:

1) неологізми ранньомодерної латини, утворені шляхом основокладання, наприклад: *fidējussio, ōnis f* – порука < *fidēs, eī f* – віра, довіра + *jussio, onis f* – припис; *plenipotens, ntis m* – уповноважений < *plēnus, a, um* – повний + *potēns, entis* – той, який володіє, може; *oretenus* – усно < *ōs, ōris n* – промова, розмова + *teneo, ēre* – тримати;

2) неологізми утворені за допомогою словотворчих афіксів латинської мови на базі лексем, успадкованих з латини класичного періоду. До продуктивних моделей такого типу належать: а) неологізми утворені префіксацією, яка виявляється характерною як для іменників, так і для дієслів, наприклад: *cointelligentia, ae f* – взаєморозуміння (префікс *co-* на позначення взаємної спрямованості дії + *intelligentia, ae f* – розуміння; *peropto, are* – сильно бажати < *opto, age* – бажати, хотіти; б) неологізми з префіксом *in-*, який став продуктивним для утворення прислівників, наприклад: *inposterum* – у майбутньому < *postero* – на наступний день; *indubie* – безсумнівно < *dubie* – сумнівно; в) утворення іменників шляхом додавання питомих латинських словотвірних елементів, наприклад: *-atus: palatinatus, us m* – воеводство < *palatinus, i m* – воевода; *-ibilis: amicablebilis, e* – дружній, добрий < *amicus, a, um* – дружній; *-ivus: defensivus, a, um* – захисний, оборонний < *dēfendo, ere* – захищати; г) неологізми, утворені за аналогією до іменників жіночого роду III відміни, наприклад: *resolūtio, ōnis f* – задум < *resolvo, ere* – відкривати; г) прикметник *assecuratorius, a, um* – "переконливий" був утворений префіксально-суфіксальним способом від прикметника *sēcūrus, a, um* – безпечний, надійний шляхом додавання префікса *ad-* (з наступною асиміляцією *ad-* > *as-*) та питомого латинського суфікса *-tor-*.

У текстах латинськомовних листів Богдана Хмельницького фіксується значний за обсягом пласт іншомовної лексики різночасового походження, аналіз якої ускладнюється не лише відсутністю спеціальних лексикографічних джерел латини досліджуваного періоду, а й непослідовністю поданої інформації в існуючих. Тому можна лише припускати з більшою чи меншою ймовірністю, які з використаних автором лексем були вживаними у

тогочасній латинській мові, а які можна вважати авторськими okazіоналізмами.

Час появи репрезентованої в мові листів запозиченої лексики можна лише умовно вважати часом запозичення, оскільки зафіксовані лексеми могли існувати в ранньомодерній та середньовічній латинській мові задовго до написання листів. Крім того, переважна кількість запозиченої лексики, зафіксованої у тексті листів, є здебільшого "авторськими" запозиченнями, а тому не повністю відбиває тогочасний мовний узус [Кошій 2011].

Таким чином, до іншомовної або частково латинізованої лексики ранньомодерної латини, нехарактерної для класичного періоду, можна зарахувати такі тематичні групи: а) назви посад, наприклад: *hetman* – гетьман; *chan* – хан; *colonellus, i m* – полковник; б) топоніми, серед яких можна виділити підгрупи: назви країн та регіонів, наприклад: *Ungaria, ae f* – Угорщина; *Transilvania, ae f* – Трансільванія; назви міст та містечок, наприклад: *Zechirin* – Чигирин; *Pereaslavia, ae f* – Переяслав; *Subotovia, ae f (Subotow)* – Суботів; назви річок, наприклад: *Boristhenis, is m* – Борисфен; *Prut* – Прут; в) етноніми, наприклад: *Polona gens* – польський народ; *Turci, orum m* – турки; *Exercitus Zaporoviensis* – Військо Запорізьке; г) власні імена людей, наприклад: *Stephanus Batory* – Стефан Баторій; *Bohdan Chmielnicki* – Богдан Хмельницький.

Попри те, що запозичена лексика, зафіксована в листах Богдана Хмельницького, є структурно неоднорідною, у ній можна виділити такі типи: а) лексика, яка структурно збігається з іншомовним прототипом, тобто слова, які графічно змінені і передані відповідними фонетичними засобами латинської мови без жодних структурних змін; б) лексика, яка морфологічно оформлена засобами латинської мови, зокрема й лексика з частковою словотвірною субституцією (здебільшого субститується афіксальна частина). Таким чином, унаслідок різних ступенів словотвірної адаптації іншомовну лексику листів можна поділити на дві різновеликі групи:

1) Запозичена лексика, для якої характерна лише фонетико-графічна адаптація, що полягає в передачі фонетико-графічного образу іноземного слова за допомогою графічних засобів мови-реципієнта, наприклад: *hetman, chan, Subotow, Prut, Zechirin,*

Bohdan Chmielnicki, Vimina, Rakoczy (Racocy), Batory, Luci, Radziejovski.

2) Запозичена лексика, для якої характерна морфологічна адаптація, що передбачає включення запозичень до системи роду, числа, відміни тощо. Така адаптація на рівні морфології досягається шляхом приєднання до фонетично та графічно адаптованої слов'янської основи латинського або латинізованого грецького форманта-флексії, поява якого означає належність до певної граматичної категорії та є показником певного ступеня засвоєння запозичення латинською мовою.

Велика кількість зафіксованих у листах адаптованих слов'янських власних назв дозволяє об'єднати їх у такі словотвірні типи: а) іменники з формантами *-a* та *-ia*, морфологічно адаптовані за типом латинських іменників жіночого або чоловічого роду I відміни, наприклад: *Pereaslavia, Subotovia, Moldavia*; б) іменники з формантами *-us, -ius, -um*, морфологічно адаптовані за типом латинських іменників чоловічого та жіночого роду II відміни (при цьому назви міст, як правило, зберігають жіночий рід за родовою назвою *urbs, urbis f* – місто). Фонетико-морфологічного пристосування за допомогою формантів *-us* та *-ius* набувають, як правило, слов'янські чи слов'янізовані етноніми, топоніми та власні імена і прізвища, наприклад: етноніми з основою на приголосний, імена, прізвища та топоніми: *Camenecius, Ceherinus, Georgius Racocy, Sigismundus Rakoczy*; в) прикметники з формантом *-ensis (-e)*, морфологічно адаптовані за типом латинських прикметників III відміни. Цей словотвірний тип фіксується тільки у групі відтопонімних прикметників, наприклад: *Zapoviensis, camenecensis*; г) іменники з латинізованими грецькими формантами *-is, -as, -os*, морфологічно адаптовані за типом латинських іменників чоловічого та жіночого роду III відміни. До цієї групи можна зарахувати такі іменники, наприклад: *Boristhenis, Corsunis, Leopoldis, Danielis, Hieronimis, Ioannis*.

Проведений аналіз латинськомовної лексики в листах Богдана Хмельницького дає змогу систематизувати та класифікувати ті зміни лексичного складу латинської мови, що відбувалися в зазначений період, а також містить багато аспектів для подальшого дослідження, систематизації та виведення закономірностей вживання латинської мови на території України в XVII ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Безбородько Н. И.* Латынь XVII века как языковая проблема / Н. И. Безбородько // Вопросы истории и методики преподавания иностранных языков. – Днепропетровск, 1972. – № 3. – С. 3–6.
2. *Дворецкий И. Х.* Латинско-русский словарь : более 200 000 слов и словосочет. / И. Х. Дворецкий. – Изд. 12-е, стер. – М. : Дрофа : Русский язык-Медиа, 2009. – 1055 с.
3. *Косицька О. М.* Латинськомовний текст у церковному житті України кінця XVI–XVII ст. (на матеріалі документації Греко-католицької церкви) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.14 / Ольга Михайлівна Косицька. – К., 2009. – 262 с.
4. *Коцій О. М.* Мова новолатинської історичної поеми в Україні кінця XVI століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.14 / Оксана Миколаївна Коцій. – К., 2011. – 286 с.
5. *Крип'якевич І.* Документи Богдана Хмельницького (1648-1657) / І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – 738 с.
6. *Луцкая-Литвак Ф. И.* Из истории латинской социально-политической лексики / Ф. И. Луцкая-Литвак // Труды филологического факультета ХГУ им. М. Горького. – Т. 8. – Харьков, – 1960. – С. 201–211.
7. *Миронова В. М.* Граматичні особливості латинської актової мови XV–XVI ст. в Україні (на матеріалі гродських і земських судових актів Галицької, Сяноцької, Перемишльської і Львівської адміністративних округ Галицької Русі) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.14 / Валентина Миколаївна Миронова. – К., 1999. – 140 с.
8. *Яковенко Н. М.* Передумови поширення і характер латинського письма на Правобережній Україні: друга половина XVI – перша половина XVII ст. / Н. М. Яковенко // Архіви України. – К., 1978. – № 6. – С. 8–19.
9. *Яковенко Н. М.* Соціальна термінологія латинського документа українського походження XIV–XVI ст. / Наталія Миколаївна Яковенко // Іноземна філологія : Міжвідомчий науковий збірник. – Львів, 1995. – № 80. – С. 85–89.
10. *Weysenhoff-Brozkowa K.* Studia nad łaciną średniowieczną w Polsce / Krystyna Weysenhoff-Brozkowa ; [zeszyty naukowe pod red. J. Axera]. – Zesz. 10–12. – Warszawa : OBTA, 1998. – 224 s. – (Łacina w Polsce).

Стаття надійшла до редакції 19.04.2013

Миронивская Т., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
ЛАТИНОЯЗЫЧНОЙ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ
ПЕРЕПИСКИ
(НА МАТЕРИАЛЕ ПИСЕМ БОГДАНА
ХМЕЛЬНИЦКОГО)**

Статья посвящена исследованию лексико-семантических особенностей текста латинскоязычных дипломатических писем Богдана Хмельницкого. Путем сплошного анализа текстового материала описаны особенности языка латиноязычной дипломатической переписки в Украине середины XVII в. и сопоставлены лексико-семантические особенности, присущие дипломатической речи, распространенной на европейской территории, с лексикой латинского языка классического периода.

Ключевые слова: *лексико-семантические особенности, дипломатическая переписка, классическая латынь, латынь раннего Нового времени, Богдан Хмельницкий, неологизмы, словообразовательная адаптация.*

Myronivska T., stud.,
Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv

**LEXICAL-SEMANTIC FEATURES OF THE LATIN
LANGUAGE DIPLOMATIC CORRESPONDENCE
(ON THE MATERIAL OF BOHDAN KHMELNYTSKY'S
LETTERS)**

The article deals with the lexical-semantic features of the text of diplomatic letters of Bohdan Khmelnytsky written in Latin. Through the continuous analysis of textual material some specific features of the Latin language diplomatic correspondence in Ukraine in the middle of the 17th century have been described, as well as the lexical-semantic features inherent for diplomatic speech, spread in European territories have been compared with the vocabulary of the Latin language of the classical period.

Keywords: *lexical-semantic features, diplomatic correspondence, classical Latin, early modern Latin, Bohdan Khmelnytsky, neologisms, word-formative adaptation.*